

D. n. 510. P. A. INTA^{to}

IN
ARISTOTELIS LIB
DE POETICA PARAPHR
SIS ET NOTAE

NICASII ELLEBODII CASLETANI

R

D. 510 inf.

Nicasius Ellebodius van Kassel, kanunnik van Esztergom

Dr. A.L.I. Sivirsky
hoofd van het Instituut
voor Hongaarse Taal- en Letterkunde
aan de Rijksuniversiteit te Utrecht
Den Haag (N)

Een vijftal jaren geleden trok Tibor Klaniczay mij na een diner zoals er alleen ten huize Klaniczay gecelebreerd kan worden, mee naar zijn werkkamer en vroeg me op een stapel papier wijzend of ik Ellebodius, Nicasius Ellebodius, uit het Frans-Vlaamse Kassel kende.

Het werkterrein van de akadémicien professor Klaniczay, nl. de renaissance, kennende, wist ik, dat ik die naam met -ius moest reduceren en zocht in mijn geheugen naar Ellebood of Ellebaud, maar Klaniczay vervolgde al, dat Ellebodius uit de Nederlanden kanunnik van Esztergom is geweest en Aristoteles' Poetika...

De studie is intussen afgerond en onder de titel *Nicasius Ellebodius és poeticája* verschenen in een essaybundel van Tibor Klaniczay: *A múlt nagy korszakai* (1).

Onze handboeken van de Nederlandse letterkunde van Jan te Winkel tot Gerard Knuveler vernoemen hem niet, de *Moderne Encyclopedie van de Wereldliteratuur* heeft geen lemma van hem, bij Aristoteles wordt hij niet vernoemd, speurtochten in verschillende Nederlandse en buitenlandse encyklopedieën leverden niets op. In de *Biographie nationale de Belgique* (2) vinden we echter van de hand van Emile Varenbergh deze summiere gegevens over zijn levensloop:

Ellebaudt (Nicaise), Van Ellebode ou Ellebodius, médecin, philosophe et poète, né à Cassel au commencement du XVIe

siècle, mort à Presbourg en Hongrie, d'une fièvre pestilentielle le 14 juin 1577, d'après la *Biographie médicale*, ou le 4 juin, d'après d'autres. Il fit ses études à Padoue, où il obtint le grade de maître ès arts et de docteur en médecine. Il était fort versé dans les lettres grecques; ses diverses et profondes connaissances lui concilièrent l'affection d'un grand nombre d'hommes remarquables de son époque: le cardinal Granvelle, Jean et Vincent Pinelli, Paul Manuce, Denys Lambin et Etienne Radicius, vice-roi de Hongrie et évêque d'Egra, qui lui procura un canonicat dans sa cathédrale.

Het bovenstaande geeft geen antwoord op de vraag die ons het meest intrigeert, hoe Ellebodus in Hongarije terechtgekomen is, voorts komen er onjuistheden en ongecontroleerde feiten in voor. Alvorens dieper op het wetenschappelijke werk van Ellebodus in te gaan, bezien we zijn in cultuurhistorisch opzicht zo belangrijke levensloop.

Het oudste ons ten dienste staande document waarin Ellebodus met naam en toenaam genoemd wordt, is de Matricule van de universiteit van Leuven, waarin hij onder de naam Nicasius Helbault (3) op 28 augustus 1549 werd ingeschreven. Deze datum wijst erop, dat Ellebodus (in het vervolg E) niet in het begin van de 16e eeuw maar ca. 1530 is geboren. E' studie in Leuven was Klaniczay (in het vervolg K) niet bekend, hij trof E voor het eerst in diens benoemingsakte tot kanunnik van Esztergom op 26 juli 1560 met naam en toenaam aan.

In de zomer van 1975 ontdekte K aan de buitenzijde van de katedraal van Bratislava E' grafmonument, waaruit bleek, dat deze in 1535 is geboren.

Verwijzend naar A. Steinhubers *Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum* (Freiburg i.B., 1906) deelt D. Wagner (4) mede, dat E aan dit Romeinse instituut van 1555-'58 oude talen, filosofie en teologie heeft gestudeerd en daarin gepromoveerd is.

Kanunnik van Esztergom.

De zetel van de (vorstprimaat-)aartsbisschop van Hongarije was sedert ±1000 Esztergom, een oorspronkelijk Keltische

nederzetting die in de Romeinse tijd onder de naam Strigonium een belangrijk castrum aan de Donau was. Nadat de Magyaren ca. 896 het Donauebekken veroverd hadden, werd Strigonium, dat waarschijnlijk met bemiddeling van de Slavische variant Ostrihom in het Hongaars Esztergom en door een wonderlijke metatesis in het Duits Gran ging heten, de residentie der Hongaarse vorsten. Na tot het Kristendom bekeerd te zijn, heeft de eerste koning (St.-)Stefanus (István I) zijn residentie als zetel van de aartsbisschop aangewezen. Terwijl de koningen in de veertiende eeuw andere verblijfplaatsen kozen, bleef Esztergom tot de huidige dag aartsbischopszetel. Evenwel kwam Esztergom na de verovering van Boeda door de Turken in 1541 in de gevarenzone en viel in 1543 in hun handen; het kerkelijk bestuur vestigde zich in Pozsony op 60 km afstand van Wenen, dus in het uiterste westen van Hongarije, waar de hoge kolleges van staat bereids hun toevlucht hadden gezocht. Pozsony (tans Bratislava, Tsjecho-Slowakije, in het Duits Pressburg, in het Frans soms Presbourg) werd geestelijk en wereldlijk bestuurscentrum, de hoofdstad van Hongarije. Deze aardrijkskundige toelichting is nodig geweest, omdat zelfs in standaardwerken, zoals het later nog vaak te citeren boek van Weinberg (5), verwarring heerst en verwarring gesticht wordt. Op p. 1125 spreekt Weinberg over Posen (tans Poznań, Polen) waar hij Pozsony (evtl. met de approksimatieve Duitse uitspraak: Poson, zoals het ook in het Latijn te boek staat) bedoelde. Misleidender is nog, dat hij op p. 519 in een Engelse aanhaling van *Pressburg* spreekt („Sent from Pressburg on February 22, 1572), maar hetzelfde feit op p. 1125, in het Italiaans aangehaald, in *Poson* laat plaats vinden („dated” Di Posonio gli 22 di febraio 1572”»). Hoe weinigen zullen weten dat met beide het huidige Bratislava wordt bedoeld.

De kerkelijke instellingen werden ten dele in het naburige maar rustiger Nagyszombat (tans Tyrnava, Tsjecho-Slowakije, in het Latijn en het Duits deze of bijna gelijke naam) gehuisvest. Aangezien echter deze voorzieningen van door oorlogsomstandigheden veroorzaakte tijdelijke aard geacht werden, bleven het bisdom, het kapittel en de hoogwaardigheidsbekle-

ders naar Esztergom heten; er zijn dus geen aartsbisschoppen of kanunniken van Pozsony. Nicasius Ellebodus, kanunnik van Esztergom, is nooit in Esztergom geweest. Hij heeft zich na zijn komst in Hongarije te Nagyszombat gevestigd, waar hij, zoals blijken zal, (hoog)leraar aan de kapittelschool werd. Maar deze school had al wat met de Nederlanden te maken: zij was gesticht door Miklós Oláh (Nicolaus Olahius), sekretaris van Maria van Hongarije in de Nederlanden, later aartsbisschop van Esztergom (6). Oláh had in 1558 het stedelijk gymnasium van Nagyszombat met de overgeplaatste kapittelschool van Esztergom samengevoegd en de aan het Collegium Germanicum-Hungaricum pas afgestudeerde E tot een der *magisters* benoemd. Volgens K was dit de titel der „leidende leraren”, wat m.i. niet als een organisatorische maar een didaktische functie opgevat moet worden. Beleid en bewind berustten immers in de energieke handen van aartsbisschop Oláh; de opdracht van E was uitsluitend onderwijs en onderzoek; voor de *leek* E kon geen andere taak weggelegd zijn. Hij was geen priester en toen de jezuïeten in 1561 het kollege overnamen, werd op de verdere medewerking van E geen beroep gedaan. Deze vertrok voor verdere studie en onderzoek naar Padua; waarschijnlijk had hij de emolumenten van de school niet meer nodig, hij was na een kort verblijf een gefortuneerd man geworden, hoewel het niet vaststaat, dat hij de prebenden van zijn kanunnikaat bleef genieten en met zijn studie in de geneeskunde naast een wetenschappelijk doel een broodwinning voor ogen had.

Het instituut van Nagyszombat had in de jaren 1560 ongeveer de status van een hogeschool en funktioneerde ook als grootseminarie; universiteit werd het pas in 1635. O.m. uit de objecten van E' onderzoek weten we dat het geen theologische akademie was; de filologie werd er op hoog professioneel niveau beoefend, waarvoor Oláh hooggekwalificeerd personeel moest aantrekken. Het is echter vrijwel uitgesloten, dat Oláh tijdens zijn verblijf in de Nederlanden, dat in 1542 eindigde, op de begaafde E opmerzaam zou zijn geworden; die was toen immers nog niet eens aan de universiteit ingeschreven. Andere relaties moeten E aan Oláh hebben gere-

kommandeerd en K acht het mogelijk dat dit bisschop Dudith is geweest. Hier zou Karel Utenhove wel eens de hand in gehad kunnen hebben. Maar wat heeft E zo naar Hongarije getrokken?

Hongarije was ca. 1560 voor een groot deel door de Turken bezet. Oorlogshandelingen hadden meer in het zuidelijk en oostelijk gedeelte plaats, het krijgsumoer drong tot Pozsony niet door. Daarentegen waren de troebelen in de Nederlanden na de abdikatie van Karel V (1555) voorgevoerd begonnen en nam de driestheid der kalvinisten er in dezelfde mate toe als ze in Hongarije afnam. De faam van E' broodheer Oláh was voorts voor de geleerde Vlaming borg voor een ongestoorde wetenschappelijke loopbaan. E werd niet teleurgesteld, al ontpopte Oláh zich later als een fervent kontra-reformator, wat op het heetst van het concilie van Trente ook nauwelijks anders kon. E kon onder de rook van Wenen een even goed bestaan verwachten als Oláh het aan het Brusselse hof gehad had.

Bisschop Dudith, die E gerekommandeerd zou kunnen hebben, was van ander hout gesneden dan Oláh. Ontwikkelde deze zich van verdraagzaam humanist tot fervent kontra-reformator, Dudith werd van bisschop-koncilievader tot ketter. Deze teoloog die in Trente de aandacht had getrokken, een polihistor met grote belangstelling voor de eksakte vakken, distantieerde zich allengs van het concilie, verliet in 1567 de moederkerk en kwam via het protestantisme tot de loochening van alle dogmatische religies. Het eerste gedrukte werk van E was de uitgave van een redevoering van Dudith (7), die E wel aan Oláh heeft opgedragen! De samenwerking van E met Dudith moet zeer intens geweest zijn; in een brief aan Lipsius gewaagt Dudith van een langdurig samenwonen met E. Maar waar? In 1560 werd de in hoge geestelijke kringen zo geziene E, hoewel een leek, tot kanunnik van Esztergom benoemd en in het genot van rijke prebenden gesteld, die hem geheel onafhankelijk maakten en in de gelegenheid stelden kostbare studiereizen, soms van jaren, te maken.

Ook later is hij niet tot priester gewijd, ofschoon dat promoties zou betekend hebben. Hij vond zich hiertoe niet waardig

en zijn belangstelling ging in stijgende mate naar de Griekse letteren uit. Het is echter niet bekend, dat hij in het huwelijk getreden zou zijn.

Ellebodius gevierd Europees geleerde.

In 1562 vertoeft E in Padua, waar hij in de kring van Pinelli (8) verkeert en dus omgang heeft met Tasso, Lipsius, Galilei en Possevino, maar ook toegang heeft tot de vermaarde bibliotheek van deze rijkaard, die voor een der grootste deskundigen van de Griekse letteren doorgaat. Ook E gaat erin op, maar niet uitsluitend hierin. Hij wordt als „philosophiae ac medicinae doctor” aangediend. En al verschijnt hier in 1562 de reeds gesignaleerde rede van Dudith in E' uitgave, hij moet zich wel diepgaand met biologie en geneeskunde beziggehouden hebben, dat *Némesiou épiskopou kai philósophou peri phúsioos ánthropou biblión* in Latijnse vertaling onder de titel *Nemesi, episcopi et philosophi, de natura hominis liber unus* (9), in 1565 kon verschijnen. De opdracht aan kardinaal Granvelle is gedateerd: Padova, 1564 julius 3 (10).

E komt voor in medische bio- en bibliografieën en K noemt vooraanstaande Hongaarse patiënten van hem op, van wie er twee hem met de hem noodlottig geworden pest hebben besmet; maar wáár hij geneeskunde gestudeerd heeft, is, na de mislukte poging van K hem in de matrikelen en promotieprotokollen van Padua te achterhalen, niet met zekerheid te zeggen (11).

K acht het mogelijk dat E in of vóór 1565 zijn verblijf in Padua voor een bezoek aan Vlaanderen heeft onderbroken, aangezien in dat jaar zijn Nemesios-vertaling bij Plantijn verschijnt. In 1566 is hij in Wenen, in 1567 weer in Italië, waar hij in Rome Lipsius ontmoet.

In 1569 overleed Miklós Oláh; hij werd als aartsbisschop van Esztergom opgevolgd door Antal Verancsics, maar volgens K moet E nieuwe (of andere?) prebenden gekregen hebben van István Radéczy die als bisschop van het door de Turken bedreigde Eger (in het artikel van Varenbergh „Etienne Radicius, évêque d'Egra”) eveneens te Pozsony resideerde. In 1571 ontbiedt Radéczy E naar Pozsony, waar deze tot aan

zijn dood op 4 juni 1577 vrijwel onafgebroken de gastvrijheid van de humanistische kerkvorst heeft genoten. Misschien is E ook kanunnik van Eger geweest. Rond Kerstmis 1575 heeft hij een bezoek aan Vlaanderen gebracht.

Tijdens deze jaren was Pozsony een wetenschappelijk centrum, waar Philip Sidney op bezoek kwam, maar ook, wat voor ons van groter belang is, de Vlamingen Blotius, Clusius en „Utenhov”, zoals K de „voortreffelijke Vlaamse dichter van Gentse origine” noemt. Aangezien dit bezoek in 1575 heeft plaats gevonden, wordt Karel (Charles) Utenhove (1536-1600) bedoeld, al is op een eerdere datum een bezoek van Jan Utenhove (†1565) aan Hongarije ook niet uitgesloten, F. Pijper maakt er echter geen gewag van (12).

Charles Utenhove.

Hierboven had kunnen staan: Dudith-Utenhove-Ellebodius. Maar het zou te ver voeren en mijn mozaïek van gegevens is nog geen gaaf schilderij.

Willem Janssen schrijft in zijn dissertatie over Charles Utenhove (13): „A partir de ce moment (18 juni 1569) le silence se fait autour de Charles Utenhove jusqu’au mois de septembre 1577” (14). Er is een witte plek in Charles’ biografie; par. 3 van Chapitre III is gedateerd: 1568-’70 en Chapitre IV: 1577-1584. Maar K meldt ons dat „in de herfst van 1575 bezocht de voortreffelijke Vlaamse dichter Utenhov, voormalig medestudent van Dudith, Pozsony” (15). Wij weten dus waarheen Utenhove de wijk genomen heeft. Waarom vertrokken? Waar heeft hij al die tijd vertoefd? Hoe komt de heterodoxe Dudith in het gezelschap van deze lieden? De opdracht van E’ Nemesius-vertaling aan Granvelle laat immers geen twijfel aan E’ gezindheid. En Dudith was in zijn Parijse studiejaren bevriend geweest met Charles Utenhove (16), maar heeft dat voortgeduurd tot in Dudith’s ketterse tijd? Werpt dit geen licht op de ruime opvattingen van de humanisten ook in zake geloofsen zedeleer; worden we niet geïnstrueerd over de levensvormen van de renaissance, waarvan het patroon waarschijnlijk bijgekleurd moet worden? (17).

Doch dit is het randgebied van de studie over Ellebodus, of is het belangrijker dan het thema?

En voorts: laten we niet vergeten, dat Pozsony zelfs volgens oude begrippen dicht bij Wenen lag: de twee steden hadden over land en over goed bevaarbaar vaarwater een betere verbinding met elkaar dan bijv. Wenen en Innsbruck of Wenen en Salzburg. Moeten we Pozsony in die dagen als een cultureel nevencentrum van Wenen zien?

De Vlaming Hugo Blotius trad in dienst van de Hongaarse kanselier János Liszti en werd later stichter en directeur van de Weense hofbibliotheek, een andere Vlaming, Clusius, was directeur van de Weense botanische tuin, maar wellicht zijn belangrijkste werk handelde over de paddenstoelsoorten in Hongarije en het is bekend dat hij er veel vertoefde en zelfs de boezemvriend van E was, voor wie hij na diens dood in de Sint-Maartenskerk te Pozsony een grafmonument liet zetten. Op E' zerk staat evenwel, dat „Joannes Zalusky monumentum curavit” hetgeen echter polyinterpretabel is, waar *curare* behalve *zorgen* ook *zorg besteden aan* en *acht slaan op* (etc.) kan betekenen.

De handschriften.

Het niet gedrukte, slechts in handschrift, vnl. in de Bibliotheca Ambrosiana (te Milaan), bewaarde oeuvre van E is ongetwijfeld belangrijker dan wat van hem in druk verschenen is. Cultuurhistorisch zijn de onder nr. D 196 inf. vergaarde brieven aan Pinelli in het Italiaans en aan Hieronymus Mercurialis in het Latijn van belang. D. Donnet (18) roemt de commentaren van E op het grammatikale vertoog van Michael Syncellus en geboeid las ik E' vertaling van Apollonius Dyskolos' vertoog *Apollonii Alexandrini de constructione partium orationis* (D 277 inf.). Het waardevolste werk van E is nochtans *In Aristotelis librum de poetica paraphrasis et notae* (D 510 inf.). De aandacht worde op de laatste woorden gevestigd; dit werk is geen vertaling, hoewel E volgens Weinberg Aristoteles' tekst op de voet volgt, maar een verhelderende parafrase met interpretaties die voor rekening van E zijn, zij het ook „faithful to the intentions of the original”. E had de Poëtika zo exhaus-

tief bestudeerd, dat hij „was the only writer to attempt a paraphrase and commentary” (19). E heeft over problematische objecten een uitspraak gedaan; deze regels zijn tans gemeengoed of in onze ogen irrelevant. Hij dekreteert dat geen poëzie zonder versvorm mogelijk is, hij breekt een lans voor de *mimesis*: geen vers zonder imitatie (waaraan hij zelfverzekerd met de mededeling „Hunc obscurissimum locum... sum interpretatus” een uitvoerige noot toevoegt). Voorts: „partes autem tragoediae partim eadem sunt cum partibus epopoeiae, partim differentes” (20). De tragedie behandelend konkludeert hij tot het maatschappelijk nut van het treurspel en expliciteert dat dit ook voor heersers geldt. Tans geen verrassende stelling meer en wat dat betreft in de bloeitijd van de renaissance, en a fortiori in Hongarije, evenmin een openbaring. Een gelijk standpunt had immers al Péter Bornemisza in zijn vertaling van Sophocles’ Elektra in het Hongaars (21) ingenomen: „Want wanneer men zulk een spel aanschouwt, wordt men gesticht in zijn hart en bevreesd voor Gods toorn. ... Waaruit zowel koningen en heren, als groten en kleinen lering en voorbeeld kunnen trekken” (Inleiding). Was dit misschien de *communis opinio* in Hongaarse humanistische kringen waarvan E een geacht lid was? Mogelijk.

E’ opvatting van de katharsis is de onze: schuld en ondergang van een ander heeft een zuiverende werking op de toeschouwer.

Nicasius... poëet.

Geruime tijd was van E één sextet bekend; P. Hoffmann Peerkamp spreekt van „unicum tantum” (22). Het luidt:

In laudem Hieronymae Columnae

Cum tria pastoris coelestia numina formam

Idaei arbitrio supposuere suam:

Addita tunc si illis, Hieronyma, quarta fuisses;

Dixisset cunctis sensibus attonitus:

Quam vis mortalis Divas Hieronyma vincis,

Quidquid habent illae nempe, Columna, tuum est. (23)

Een lofdicht zoals er in de tijd van de renaissance dagelijks

op vorsten en vrouwen gemaakt werden; de sapphisch aandoende versbouw is evenmin een novum; het is echter, afgezien van het tweede vers, fraai van ritme en mondt goed.

Sindsdien zijn andere gedichten van E aan het licht gekomen. Een ervan is (als bijlage - 14 -) opgenomen in Nicolaus Istvanffy, *Carmina* (24), nl. Archiducibus Rudolpho et Ernesto ex Hispania reversis. 1571, waarin E zijn vreugde over hun terugkeer uitspreekt, de hoop koesterend, dat dit het geteisterde Hongarije (Quassae Pannoniae) tot heil zal strekken.

K toonde mij nog een verwijzing naar een ander gedicht, Wagner spreekt van vijf Latijnse en een Grieks gedicht(en).

Het bovenstaande pretendeert niet een beschrijving van E' leven en werken te zijn. Elk werk vereist trouwens een adequaat filologisch apparaat om niet te spreken van de biologische en medische vakkennis die sommige van E' werken vereisen. Op verheugende wijze wordt E' oeuvre in vele landen onderzocht en het geeft een onderzoeker al voldoening enkele bouwstenen aangedragen te hebben. In de geciteerde werken is literatuur te vinden die de belangstellende verder op weg kan helpen. Nicasius Ellebodus was een groot humanist, niet van het kaliber van zijn beroemde landgenoten Lipsius en Scaliger, een bescheidener edelsteen aan de kroon van Vlaanderen. Als een der eersten die tussen de verst van elkaar verwijderde delen van het Habsburgse rijk een brug geslagen heeft, dan wel over de reeds geslagen brug de weg heeft kunnen vinden, is hij een trait d'union tussen deze twee kultuurgebieden en daarom voor komparatisten alle aandacht waard.

Den Haag, november 1975.

Noten:

(1) *Nicasius Ellebodus en zijn poetica. De grote periodes van het verleden*, Boedapest, 1973. (Eerder in *Reneszánsz füzetek - Renaissance-cahiers* -, 10, 1971.)

(2) Deel VI, p. 554, Brussel, 1878.

(3) A. Schillings, *Matricule de l'université de Louvain*, IV, p. 393, Brussel, 1961. Onder volgnummer 251 is geregistreerd: Nicasius Helbault filius Lietoris de Casleto. Op E' grafmonument staat *Hectoris f.*; de vader heette dus ook niet Victor, zoals Wagner (noot 4) het emendeerde. E is gerubriceerd onder „Pauperes ejusdem pedagogii”, waaruit de niet te veronachtzamen omstandigheid blijkt dat E zich op heeft moeten werken. Naast K ben ik dank verschuldigd aan de heren R. Tavernier te

Leuven en F. van Heeswijk te Utrecht voor hun hulp bij de onderzoeken in de U.B.'s van genoemde plaatsen.

(4) Dieter Wagner, *Zur Biographie des Nicasius Ellebodius etc.*, (Sitzungsberichte Ak. der Wissenschaften), Heidelberg, 1973.

(5) Bernard Weinberg, *A history of literary criticism in the Italian renaissance*, Chicago, 1961.

(6) A. Sivirsky, *Nederlands-Hongaarse betrekkingen: De Vlaamse vrouw Maria van Hongarije en haar Hongaarse sekretaris Miklós Oláh*, in *Ons Ertdeel*, 10-2, p. 69 vv.

(7) Sententia de calice laicis permittendo, in generali congregatione dicta ad patris Concilii Tridenti V. die Septemb. 1562. (Aangehaald uit Klaniczay t.a.p., p. 479.)

(8) Varenbergh spreekt van Jean et Vincent Pinelli, de schijn wekkend dat er twee mecenaten geweest waren. In feite was er één mecenat, door E in adressering en aanspreking „mio padrone Giovan Vincenzo Pinelli" genoemd. Ambrosiana. D 196 inf.

(9) Plantin, Antwerpen.

(10) Gegevens van Klaniczay, t.a.p. p. 479, noot 27.

(11) De heer Tavernier heeft mij attent gemaakt op een artikel van L. Elaut, *Stromingen in het medisch denken van geneeskundigen in Frans-Vlaanderen in de 16e, 17e en 18e eeuw*, verschenen in *Notre Flandre*, 3de serie, 1954, p. 25 vv., dat in Nederland echter niet te vinden is, althans niet in de Centrale Catalogus van de K.B. voorkomt. Dit ter attentie van de Conferentie der Letteren.

(12) *Jan Utenhove. Zijn leven en zijne werken*, Leiden, 1883.

(13) *Charles Utenhove. Sa vie et son œuvre*. Maastricht. 1939.

(14) Bovenstaand werk, pp. 14-15.

(15) Klaniczay, a.w. p. 182.

(16) Willem Janssen drukt in zijn dissertatie, p. 182, een Latijns epigram over de vriendschap van Dudith en Utenhove af.

(17) „Dudithi nomen... odiosus est" schrijft E aan zijn vriend Adrianus van der Mijlen, maar in het geheim kopieert hij voor zijn afvallige vriend het zeldzame ms. Arithmetika van Diophantes (K., t.a.p. p. 179).

(18) *Bulletin de l'institut historique belge de Rome* (Bruxelles, Rome, 1973), p. 401 sqq.

(19) A.w. p. 520, resp. 560.

(20) A.w. p. 3, resp. 20.

(21) *Tragoedia magiar nelves, az Sophocles Electraibol nagjeb rézre fordított etc.*, Wenen, 1558.

(22) *Vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina latina composuerunt* (Haarlem, 1838).

(23) *Delitiae C poetarum Belgicorum* (deel 2) collectore Ranutio Ghero (Frankfort, 1614). (Ranutius Gherus was een schuilnaam van de grote compiler Janus Gruterus.)

(24) Ediderunt Josephus Holub et Ladislaus Juhász, MCMXXXV, Lipsiae.

Résumé:

Selon les matricules de l'université de Louvain, Nicasius Ellebodius s'appelait à l'origine Helbault; il naquit à Cassel en 1535, du moins c'est ce que nous apprend sa pierre tombale (re)découverte en 1975 par Tibor Klaniczay, à Bratislava. Son père s'appelait Hector; le nom Lieter dans les matricules est probablement un lapsus et l'émendation de Wagner (Victor) est fautive. Nicasius s'inscrit comme étudiant à Louvain le 28 août 1549; il est classé sous les *pauperes*. Antoine Perenot (le cardinal Granvelle) le protégeait; il eut e.a. pour ami Adriaan van der Mijle.

En 1555, il fut inscrit comme étudiant en philosophie, en théologie et en langues classiques au Collegium Germanicum-Hungaricum. C'est de là qu'en 1558, Miklós Oláh le fit venir à Nagyszombat (actuellement Tyrnava, en Tchécoslovaquie) comme un des trois *magisters* (enseignants principaux) de sa nouvelle académie: une charge d'enseignant en langues classiques lui fut confiée. Cette académie était le résultat d'une fusion entre l'ancienne école du chapitre d'Esztergom (lat. Strigonium; all. Gran) et du gymnase de Nagyszombat. Entre 1541 et 1543 déjà, les menaces turques avaient chassé l'archevêque au pouvoir vers Pozsony (actuelle-

ment Bratislava, en Tchécoslovaquie; all. Pressburg; fr. Presbourg; lat. Poson; il y a souvent confusion concernant ce toponyme: Weinberg e.a. emploie même le terme *Posen*, actuellement Poznan, en Pologne). Les autorités ecclésiastiques et les institutions d'enseignement furent installées dans un endroit proche et bien plus calme, Nagyszombat. Et du fait qu'on croyait que l'occupation turque n'allait être que passagère, l'évêque et les dignitaires continuaient à porter le nom d'Esztergom. Ce fut dans ces circonstances que, le 26 juillet 1560, bien que laïc, Ellebodus fut nommé chanoine d'Esztergom, ce qui lui valut des prébendes importantes.

Lorsque l'institut fut repris par les Jésuites en 1561, Ellebodus partit pour Padoue, où il continuait à étudier la philosophie et la philologie classique et où il se mit aussi à étudier la médecine afin d'être capable de pourvoir dans ces propres besoins, c'est du moins ce que nous apprend Wagner. Pourtant, Klaniczay n'a pas trouvé son nom ni dans les matricules ni dans les listes des promotions de l'université de Padoue.

Ellebodus devint un ami intime de Giovan Vincenzo Pinelli, qu'il appelle dans ses lettres (Ambrosiana, Milan, D 196 inf): *mio padrone*, et non à tort puisque Pinelli avait mis à sa disposition une bibliothèque unique d'ouvrages grecs. Il entre aussi dans le cercle d'amis de Pinelli, dont faisaient partie e.a. Le Tasse, Lipsius, Galilei, Possevino et Riccobonus.

C'est à cette époque, précisément, qu'Ellebodus se mit à publier. Parmi les ouvrages de sa main qui ont paru, on considère comme les plus importants: L'oraison d'Andreas Dudith, évêque respectivement de Tinnin (i.p.i.?), Csanád et Pécs (all. Fünfkirchen; lat. Quinque Ecclesiae) pour le concile de Trente, intitulée *Sententia de calice laicis permittendo*, dédié à Miklós Oláh (Padoue, 1563). (Plus tard Dudith devint apostat et s'est fixé en Pologne avec son épouse, ce qui ne l'a pas empêché d'entretenir des rapports amicaux avec Ellebodus). *Nemesiou épiskopou kai philosophou peri anthropolou biblión* avec une traduction latine intitulée *Nemesi, episcopi et philosophi, de natura nominis liber unus*, dédié au cardinal Granvelle (Anvers, 1565). Ellebodus avait entrepris un voyage aux Pays-Bas afin de pouvoir éditer cet ouvrage. La plupart de ses ouvrages, écrits en Italie et non publiés, et dont la majorité sont à l'Ambrosiana à Milan, sont bien plus importants et seront commentés à part.

En 1571. István Radéczki (Radetius), évêque de Nagyvárad (actuellement Oradea Mare en Roumanie all. Grosswardein), et plus tard évêque de Eger, mais résidant aussi à Pozsony, parvient à convaincre Ellebodus de retourner en Hongrie, où il l'accueille dans son palais et lui fait profiter de nouvelles prébendes.

De 1572 à 1577, année de sa mort, Ellebodus a fréquenté les savants hongrois. Il entre en contact e.a. avec Janos Zsamboki (Joannes Sambuccus), comme lui médecin et philologue, avec le poète Miklós (Nicolaus) Isthvanffy, un juriste qui occupait des fonctions gouvernementales importantes, avec György (Georgius) Purkircher, dont il partageait le cabinet médical, et aussi avec des Flamands résidant à Pozsony ou à Vienne, comme le juriste Hugo Blotius, le botaniste Carolus Clusius et le poète Charles Utenhove.

C'est en 1575 qu'il a visité pour la dernière fois son pays natal, où il a encore trouvé ses parents en vie.

La peste de patients hongrois qu'il avait soignés l'a contaminé et lui a coûté la mort. Dans la cathédrale Saint-Martin, Clusius avait fait placer une tombe en son honneur mais sur le cercueil figure cependant le texte suivant: «Joannes Zalusky monumentum curavit», ce qui n'exclut pas la

possibilité qu'il y soit enseveli, puisque *curare* signifie aussi *surveiller, s'occuper de*.

Tout ceci démontre que les renseignements fournis par Emile Varenbergh dans la Bibliographie nationale de Belgique sont faux.

Dans sa dissertation sur Charles Utenhove, Willem Janssen écrit (13): «A partir de ce moment (18 juin 1569) le silence se fait autour de Charles Utenhove jusqu'au mois de septembre 1577» (14). Il y a un vide dans la biographie de Charles Utenhove: le paragraphe 3 du Chapitre III est daté de 1568 à 1570 et le chapitre IV de 1577 à 1584. Or, K nous signale que pendant l'automne de 1575, «l'excellent poète flamand Utenhov, ancien compagnon d'études de Dudith, était allé à Pozsony» (15). Nous savons donc où Utenhove s'est retiré. Pourquoi est-il parti? Où a-t-il résidé exactement durant toute cette période? Quelle est la signification de la présence de Dudith dans ce cercle? La dédicace de la traduction d'E de Nemesius à Granvelle en dit long concernant les opinions d'E. En outre, Dudith, pendant ses études à Paris, avait été ami avec Charles Utenhove (16), bien qu'on puisse alors se poser la question de savoir si cette amitié existait encore du temps de l'hérétique Dudith. Tout ceci peut nous renseigner sur les opinions humanistes concernant la foi et la morale; ces données, ne nous apportent-elles pas non plus des informations concernant le mode de vie pendant la Renaissance, mode de vie qui n'est pas encore suffisamment connu (17)?

Sans le moindre doute, les manuscrits d'E, non imprimés et conservés pour la plupart dans la Bibliotheca Ambrosiana à Milan, sont plus importants que ses œuvres imprimées. Nous songeons entre autres à l'intérêt culturel et historique des lettres à Pinelli (D 196 inf.) en italien et à Hieronymus Mercurialis en latin. D. Donnet (18) évalue très positivement les commentaires d'E sur les propos grammaticaux de Michael Syncellus et c'est avec intérêt aussi que j'ai pu lire la traduction d'E du texte d'Appolonius Dyskolos *Apollonii Alexandrini de constructione partium orationis* (D 277 inf.). Pourtant, l'ouvrage le plus important d'E est *In Aristotelis librum de poetica paraphrasis et notae* (D 510 inf.). Ceci n'est pas une traduction - voyez le mot *notae* dans le titre -, bien que selon Weinberg, E suive de près le texte d'Aristote: c'est une paraphrase explicative avec des interprétations qui doivent toutes être inscrites au compte d'E; n'empêche que le texte peut être considéré comme «faithfull to the intentions of the original». E avait fait une étude tellement exhaustive de la Poétique qu'il était «the only writer to attempt a paraphrase and commentary» (19). Il s'est prononcé concernant les plus importants problèmes et ses interprétations sont devenues traditionnelles, certaines aussi négligeables. Il pose qu'il n'existe point de poésie sans vers et défend la *mimésis*: il n'existe pas de vers sans imitation (et il ajoute une très longue note «Hunc obscurissimum locum... sum interpretatus»). Plus loin encore «partes autem tragoediae partim eadem sunt cum partibus epopoeiae, partim differentes» (20). Il souligne l'importance sociale de la tragédie et explicite son utilité pratique pour les souverains. Si ces considérations nous semblent maintenant être des lieux communs, à l'époque de la Renaissance, et a fortiori en Hongrie, c'étaient des idées pourtant déjà connues: des points de vue identiques avaient été défendus déjà par Péter Bornemisza dans sa traduction hongroise de l'*Electre* de Sophocle: «Lisant de telles pièces, on se sent édifié dans le cœur et craintif devant le courroux divin... Tant les rois que les seigneurs, les grands que les petits les prennent pour exemples». (Introduction). Il n'est pas improbable que tout ceci était de communis opinio dans les milieux humanistes hongrois dont E faisait partie.

La conception d'E sur la catharsis est la nôtre: la faute et la ruine de l'autre ont un effet purificateur sur le spectateur.

Pendant un certain temps, on ne connaissait qu'un seul sextet de la main d'E: P. Hoffmann Peerlkamp parle d'un «unicum tantum». En voici le texte:

In laudem Hieronymae Columnae

Cum tria pastoris coelestia numina formam
Idaei arbitrio supposuere suam:
Addita tunc si illis, Hieronyma, quarta fuisses;
Dixisset cunctis sensibus attonitus:
Quam vis mortalis Divas Hieronyma vincis,
Quidquid habent illae nempe, Columna, tuum est (23).

C'est une ode comme on en faisait beaucoup, pendant la Renaissance, sur les souverains et les dames; la versification sapphique n'est pas nouvelle et, à l'exception du second vers, le rythme est agréable.

On a trouvé encore d'autres poèmes d'E. Nicolaus Istvanffy en a repris un dans des *Carmina* (24) - voir l'annexe 14 -, *Archiducibus Rudolpho et Ernesto ex Hispania reversis, 1571*, où E exprime sa joie sur leur retour et son espoir que celui-ci aura des conséquences positives pour cette Hongrie tourmentée de l'époque (Quassae Pannoniae). K m'a encore montré une référence à un autre poème et Wagner parle de cinq poèmes latins et d'un poème grec.

Nous ne prétendons aucunement avoir donné dans ce texte une description de la vie et de l'œuvre d'E. Chaque œuvre suppose par ailleurs une approche à travers un appareil philologique adéquat, sans parler ici des connaissances biologiques et médicales que certaines œuvres d'E exigent. Dans plusieurs pays, l'œuvre de E est soumise à des examens critiques sévères, et il est réconfortant pour le chercheur individuel de pouvoir contribuer dans une infime mesure à ces investigations. Les ouvrages cités constituent une bibliographie qui peut aider les intéressés.

Sans vouloir comparer Nicasius Ellebodius à Lipsius ou à Scaliger, il faut dire qu'E était un grand humaniste, un de ces trésors précieux et discrets du patrimoine de la Flandre. C'est le premier qui est parvenu à relier les deux parties les plus éloignées du royaume des Habsbourgs, ou, si on veut, qui a trouvé le chemin pour relier les deux parties du royaume: c'est un trait d'union entre deux domaines culturels, ce qui explique son importance pour les comparatistes.